

Dr. Krešimir ŠVARC

SJEĆANJE NA MILANA GRAFA

Prof. MILAN GRAF (Koprivnica 1892. - Zagreb 1975.), vrhunski muzičar, muzički pedagog, skladatelj, organizator glazbenog života i širitelj hrvatske glazbene kulture, glazbeni kritik i publicist, te istovremeno istaknuti sportski radnik, izuzetna je ličnost ponikla na ovom našem prostoru. Pisati o jednoj tako slojevitoj ličnosti nije ni lako ni jednostavno, pa sam često sam sebe pitao koji zapravo motivi koji su me potakli da se u to ipak upustim. Odgovora na to pitanje našao sam više:

- Prije svega Milan Graf je Koprivničanin, ne samo po rođenju, već je i djetinjstvo proveo u našem gradu, za koji je i kasnije tokom čitavog života bio emocionalno vezan. Uvijek se sa nostalgijom sjećao svog rodnog kraja;

- Porijeklom je iz židovske obitelji, te u čitavoj plejadi zaslužnih članova nekadašnje židovske zajednice u Koprivnici (o kojoj sam već pisao) zauzima jedno od najznačajnijih mjesta;

- Unatoč gore spomenutim navodima, uvjerio sam se da danas naša javnost u Koprivnici uopće ne zna ni o osobi ni o djelu svog bivšeg sugrađanina. Potvrdio sam to svoje uvjerenje "anketom" među nekim zancima i prijateljima - mahom intelektualcima - neugodno se iznenadivši da najveći broj "ispitanika" zaista nije gotovo ništa znao o Milanu Grafu, unatoč činjenici da je svojevrmeno o Milanu Grafu pisao i dr. D. Feletar, kao i "Glas Podravine";

- Ako na koncu navedem možda sporedan podatak o mojoj užoj rodbinskoj povezanosti sa Milanom Grafom, kao nekakav moj osobni, emocionalni razlog, zaokružio sam uglavnom sve pobude za tu moju odluku.

Svjestan činjenice da nije jednostavno pisati o tako svestranoj i bogatoj osobi, njenoj aktivnosti i važnosti, svjestan isto tako i svoje stanovite nekompetentnosti, odlučio sam pokušati načiniti nešto kao "obiteljski portret" Milana Grafa, ne upuštajući se, dakako, u analizu glazbene i športske aktivnosti, to više što u životu te izuzetne obitelji Graf ima vrlo mnogo zanimljivih detalja.

Tako zamišljenim portretom Milana Grafa pružit ću našoj javnosti vjerojatno osnovne podatke o životu i radu Milana Grafa, te potaknuti kompetentnije i pozvanije da obrade i istraže, stručno analiziraju i valoriziraju sve vrijednosti bogate i plodne aktivnosti Milana Grafa.

I.

MILAN GRAF rođen je u Koprivnici 24. lipnja 1892. u poznatoj židovskoj obitelji. Otac Edmund i majka Hermina r. Nemčić, vodili su u središtu grada (danas "Izvorova" prodavaonica

Milan Graf

elektromaterijala na Zrinskom trgu) kavanu poznatu pod imenom "Kavana Mundi", vrlo popularno okupljalište tadanjih Koprivničanaca.

O najranijem djetinjstvu u Koprivnici i prvim dodirima sa glazbom, najbolje ilustrira sam Milan Graf u napisu "Sjećanja na Tomu Šestaka" izašlom u "Glasu Podravine" 1973. g., iz kojega citiram:

"Bilo mi je šest godina kad sam postao Šestakov učenik, no naš prvi susret na "glazbenom polju" uslijedio je dvije godine ranije. Starija generacija Koprivničana sjetit će se "Kavane Mundi" u središtu grada... Moj otac bio je glazbeno nadaren, no i bez obzira na to, nabavio je glazbeni automat, zvan "polifon". U nj bi se stavljale velike limene ploče s izbočenim zupcima, a kad bi "ormar" bio u pogonu, reproducirao bi razne komade, primjerice, operne i operetne potpurije, predigre itd. Posjedovali smo oko 120 ploča, i premda nisam znao ni čitati ni pisati, prepoznao bih svaku ploču prema raznolikim zupčastim izbočinama, zatim bih svaki komad otpjevao uz pratnju polifona ili bez njega - besprijeorno.

Liječnici, dr. M. Kasumović i dr. M. Javand nisu vjerovali u "misterij" da ploče prepoznajem po brojnim zupcima, a ne po napisu, dok bi kapelnik Šestak, iznenađen mojim sluhom i pamćenjem govorio mojim roditeljima: "Vaš sin postat će glazbenik..."

Hermina Graf, r. Nemšić majka Milana Grafa

Edmund Graf, otac Milana Grafa

To se doduše obistinilo tek kasnije, ali prve pouke u glazbi, odnosno u sviranju violine primio sam od T. Šestaka, čim sam počeo polaziti pučku školu. Tri puta tjedno... pošao bih sa svojom opremom (kutijom za violinu i mnoštvom nota) preko starog drvenog mosta u "Cajghaus" i sa strahopočitanjem čekaao "gospona kapelnika"... Popeli bi se na prvi kat u prostranu dvoranu... U toj dvorani uputio me T. Šestak u misterij kako se iz onog sitnog drvenog stroja ostvaruju i čitave melodije."

Ovdje je možda mjesto da nešto kažem o Tomi Šestaku, kojega Milan Graf spominje kao svog prvog učitelja i tako ga toplo i sa puno sjete opisuje u spomenutom napisu. T. Šestak rođen je 1852. g. u Pragu, gdje je završio studij glazbe kod poznatog prof. Ondrička. Već sa 19 g. bio je naštavnik na praškoj gimnaziji. Prijateljevao je sa hrvatskim skladateljem i organistom Vatroslavom Kolanderom, koji mu je usadio ljubav prema Hrvatskoj i hrvatskoj glazbi, što je vjerojatno utjecalo da se javio na natječaj kojim je Gradsko poglavarstvo u Koprivnici tražilo gradskog kapelnika i organistu, i tako je 1874. godine, pa sve do svoje smrti 1921., djelovao u našem gradu, a Hrvatska mu postaje drugom domovinom. Uz dužnost kapelnika obavljao je i dužnost ravnatelja Hrv. pjev. društva "Podravac", koje je u to vrijeme (po mišljenju Milana Grafa) bilo jedno od najboljih provincijskih zborova. Bavio se i podučavanjem glazbe, pa su uz Milana Grafa njegovi učenici bili i kasnije vrlo poznati učitelji glazbe u Koprivnici Dušan Ožegović i Dragutin Cesarec, te mnogi drugi.

Iz tog razdoblja zanimljivo je i slijedeće sjećanje samog Milana Grafa, pa iz već spomenutog "Sjećanja..." citiram još jedan ulomak:

Zagrebački kvartet na početku karijere dvadesetih godina

Milan Graf, pred II. svjetski rat

"Napredovao sam brzo, pa ipak bio sam još dječacić kad sam imao čast da sviram pred slavnim guslačkim umjetnikom Františekom Ondričekom prilikom njegovog boravka u Koprivnici... Moj nastup pred velikim virtuozom zbio se u našoj kavani i kad sam odgudio nekoliko komada, maestro Ondriček me potapšao po ramenu i očito zadovoljan rekao: "Kad odrasteš bit ćeš moj učenik".

Milan Graf je zarana morao napustiti roditeljski dom, jer u Koprivnici još nije bilo gimnazije, pa je sa 16 godina otišao u Zagreb, a iza položene mature 1912. g. u Beč, gdje je paralelno studirao tehničke znanosti na sveučilištu i glazbu na Cesarsko-kraljevskoj muzičkoj akademiji kod poznatog prof. A. Rosé-a, a neko vrijeme bio je i učenik violinskog virtuosa Ondričeka.

U tom bečkom razdoblju prijateljevao je sa Krešimirom Baranovićem i Lovrom Matačićem, također hrvatskim studentima glazbe, kasnije vrlo poznatim hrvatskim skladateljima odnosno dirigentom svjetskog glasa Matačićem, sa kojima je često zajedno koncertirao. To prijateljavanje iz studentskih dana nastavilo se intenzivno i kasnije.

Milan Graf u društvu sa Lovrom Matačićem

U vrijeme studija u Beču - kao uostalom i kasnije - stalno je kontaktirao sa Koprivnicom i rodnim krajem. Još kao student često je koncertirao u Koprivnici, svirajući često skladbe za violinu svog prvog učitelja Šestaka, uz klavirsku pratnju D. Ožegovića i K. Baranovića. Kao jedan od takvih primjera spominjem Dobrotvorni koncert Crvenog križa, održan u travnju 1915. g. u Koprivnici, uz sudjelovanje već renomiranih članova HNK, a na kojem su sudjelovali Milan Graf i K. Baranović svirajući vlastite kompozicije (Sanjarenje i Scherzo). Takvih koncerata uz sudjelovanje Milana Grafa bilo je mnogo. Posebno spominjem i česte violinske nastupe Milana Grafa u župnoj crkvi Sv. Nikole u Koprivnici, na kojima je izvodio skladbe Händela, Bacha, Schuberta i dr., a uz pratnju na orguljama T. Šestaka, što je predstavljalo izvanredan glazbeni događaj u tadašnjoj Koprivnici, a istovremeno svjedoči i o dubokoj i trajnoj svezi učitelja i njegovog bivšeg učenika.

Nakon završenog studija glazbe u Beču, 1918., vraća se Milan Graf u Zagreb i postaje članom i solistom Opernog orkestra HNK u kojem svira sa manjim prekidima sve do 1956. g.

Nemirnog duha, pun ambicija i energije te želje za što većim stvaranjem, ne zadovoljava se samo angažmanom u HNK, već iste godine inicira osnivanje komornog gudačkog kvarteta, što mu u suradnji sa već renomiranim V. Humlom, L. Miranovim i U. Fabbrijem i uspije, te od 1919. g. pa sve do 1941., te 1945.-1950. djeluje pod imenom "Zagrebački kvartet", u čijem su sastavu sudjelovali kasnije još i F. Arany, D. Arany, Z. Topolski, S. Šulek i A. Szegedi. Zanimljivo je spomenuti da je kroz sve to dugo razdoblje djelovanja kvarteta Milan Graf bez prekida svirao drugu violinu. Zagrebački kvartet stekao je neprocjenjive zasluge za razvoj hrvatske komorne glazbe. Prof. K. Kovačević u Muzičkoj enciklopediji (sv. 3, str. 751) navodi da je "stvaralaštvo komorne glazbe na našem području do Zagrebačkog kvarteta bilo u povelju, i da je doživjelo puni procvat", a posebno ističe pravilnu repertoarnu politiku kvarteta, koji je na najbolji mogući način širio hrvatsku, odnosno slavensku glazbu diljem svijeta, izvodišći na brojnim turnejama u gotovo svim zemljama Europe upravo hrvatski odnosno slavenski repertoar, upoznavajući istovremeno svijet sa visokim reproduktivnim umijećem kvarteta.

Za ogroman svjetski ugled tog ansambla zaslužno mjesto u svakom slučaju pripada njegovom osnivaču, stalnom tajniku i članu Milanu Grafu. Ali to je bilo premalo za stvaralaštvo i energiju Milana Grafa, koji od 1919. g. preuzima i dužnost profesora violine na Srednjoj muzičkoj školi, odnosno Muzičkoj akademiji. U dugom razdoblju, sve do 1941. g., odgojio je čitavu plejadu mladih glazbenika i violinista.

Kada je 1919. D. Arany osnovao Filharmoniju kazališnog orkestra, koja od iduće godine nosi ime Zagrebačka filharmonija, dužnost generalnog sekretara te novoosnovane glazbene institucije preuzima Milan Graf, zbog već zapaženih organizacijskih sposobnosti. Tu je dužnost obavljao sve do 1940., povremeno i svirajući u tom orkestru, a valja spomenuti da je od pedesetih godina pa sve do umirovljenja bio stalan violinist filharmonije.

Izuzetne organizacijske aktivnosti upućuju ga i na druge poslove glazbenog života, te 1920. inicira osivanje Saveza muzičara Jugoslavije, te postaje njegovim prvim tajnikom, a mnogo kasnije, 1952. godine, i predsjednikom novoosnovanog Udruženja opernih i simfonijskih muzičara Hrvatske, te urednik njegovog mjesečnika "Muzičar".

Time, međutim, nije iscrpljena sva njegova djelatnost. Visoka opća kultura, erudicija i enciklopedijsko znanje, kao i korištenje sedam svjetskih jezika, uz izrazitu sklonost pisanoj riječi, omogućili su mu - od najranijeg doba, pa čitav život do u duboku starost - još jedno vrlo značajno polje rada. Bavio se, naime, i publicistikom, bio je stalni dopisnik niza domaćih i svjetskih novina, revija, stručnih časopisa od kojih navodim samo najznačajnije: Music and Musicians, Opera (London), Musical Courier (New York), Guide de Concert (Paris), Musica (Kassel), Das Orchester (Mainz) i mnogi dr. Pišući glazbene kritike, izvještavajući o svim značajnijim glazbenim događajima, hrvatskim skladateljima i reproduktivcima, širio je diljem svijeta hrvatsku glazbenu kulturu ne samo gudačkom, već i vrsnim perom.

Uza sve to valja spomenuti da se bavio i skladanjem, prvenstveno skladbi za violinu uz klavir, ostavivši vrlo vrijedan i bogati opus violinske literature, od koje je mnogo toga i objavljeno.

II.

Gotovo je nevjerojatno, da je uz tako opsežnu, brojnu i svestranu aktivnost unutar glazbenog života, a koja je posve sigurno nadilazila uobičajene profesionalne obveze, Milanu Grafu omogućavalo bavljenje bilo čime izvan glazbe. Međutim, gotovo jednako strastveno kao glazbu, volio je

Pater Pavao Graf, neposredno nakon zaređenja

Maja Graf, r. Stancić

šport, posebno nogomet, čemu je posvetio također vrlo mnogo vremena, truda, ljubavi i požrtvovnosti. Mnogo sam se puta pitao, ne našavši pravog odgovora, koji su to bili porivi koji su ga toliko približili nogometu i učinili ga istinskim, gotovo strastvenim zaljubljenikom te igre da se zapravo čitavim njegovim životom te naoko posve suprotne aktivnosti kao što je glazba i nogomet gotovo stalno isprepliću.

Počelo je sve u najranijoj mladosti aktivnim igranjem nogometa, da bi kasnije to prešlo u pasivno sudjelovanje u nizu organizacijskih aktivnosti u klubu, nogometnim forumima - pa sve do (kao i u glazbi) publicistike, ovaj puta, dakako, športske.

Kao što sam spomenuo, nogometom se bavio od najranije mladosti. Kao srednjoškolac igrao je u Prvom hrvatskom građanskom športskom klubu u Zagrebu i vodio njegovu nogometnu sekciju, da bi 1911. bio izabran i za predsjednika kluba. Športska povijest bilježi podatak, da je još kao četrnaestogodišnji srednjoškolac donio u Koprivnicu prvu pravu nogometnu loptu, te se već od 1906. uključuje u prvi nogometni klub u našem gradu - Đački športski klub Koprivnica (osnovan samo 3 godine poslije Prvog nogometnog i športskog kluba Zagreb, preteče kasnijeg HAŠK-a).

Odlaskom na studij u Beč, nije napustio nogomet, već vrlo brzo počinje igrati za bečki FC "Rapid". Nakon završenog studija, povratkom u Zagreb, nastavlja se baviti nogometom u zagrebačkom "Građanskom", gdje uskoro postaje i vođom nogometne sekcije kluba. Ističu se organizacijske sposobnosti Milana Grafa, te je posve uobičajeni slijed događaja, da se vrlo brzo uključuje i u rad Hrvatskog športskog saveza (osnovanog još 1909.), te tako u prosincu 1918. postaje predsjednikom Upravnog odbora Nogometne sekcije Saveza, a od 1919. referentom nogometne sekcije.

Te iste godine sudjeluje i u aktivnostima oko osnivanja Hrvatskog nogometnog saveza, sudjeluje na osnivačkoj skupštini, koja se međutim nenadano pretvorila u osnivanje Jugoslavenskog nogometnog saveza sa sjedištem u Zagrebu, a u čijem Upravnom odboru je dakako bio i Milan Graf. Od 1919. pa sve do 1941. bio je član Jugoslavenskog olimpijskog odbora, te je vodio nogometnu reprezentaciju na Olimpijske igre u Pariz 1924. godine.

U športskoj aktivnosti Milana Grafa posebno mjesto pripada mu u osnivanju prve sudačke nogometne organizacije u Hrvatskoj. Naime, već 1912. u Beču kao igrač FC "Rapida", a za vrijeme studija glazbe, polaže ispit za nogometnog suca, te je tako postao prvi ispitani međunarodni sudac iz Hrvatske, da bi mu se 1912. g. pridružili Pavao Kauders (položio ispit u Budimpešti) i Mirko Pandaković (položio ispit u Pragu). Kao što navodi F. Frntić u ediciji "Sto godina nogometa u Hrvatskoj" bili su to "autoritetni i nadasve objektivni suci s velikim ugledom". Već u listopadu 1918. spomenuta trojica prvih sudaca organiziraju autonomno tijelo, sudački kolegij Hrvatskog športskog saveza, na čelu s Milanom Grafom, čime je počelo organizirano djelovanje te za razvoj nogometa važne organizacije. Odmah su osnovali ispitno povjerenstvo za sudačke ispite, obnovili i osuvremenili pravila igre, organizirali brojne tečajeve za osposobljavanje sudaca itd. Zbog velikog ugleda i znanja, taj se kolegij uskoro pretvara u zasebnu organizaciju - Zbor nogometnih sudaca Hrvatske, odnosno kasnije u Savez nogometnih sudaca Hrvatske.

Spomenuta trojica naših prvih sudaca bili su jezgra buduće sudačke organizacije, iz koje su potekla mnoga znana imena vrhunskih nogometnih sudaca, pa i u međunarodnim razmjerima.

Čini mi se korisnim ovdje iznijeti jedan događaj, ne posebno važan, ali zanimljiv. Naime, zabilježeno je da je mladi nogometni sudac Milan Graf u kolovozu 1914. sudio u Virju utakmicu između Hrvatskog športskog kluba "Podravac" i momčadi Hrvatskog sokola iz Bjelovara, čiji je prihod bio namijenjen obiteljima mobiliziranih vojnika. Utakmica je odigrana unatoč zabrani tadašnje banske vlasti. Sklonost pisanoj riječi koju sam spomenuo i u glazbenim aktivnostima Milana Grafa ističe se i u športskom djelovanju. Uz sve što sam do sada naveo, Milan Graf se ubraja i u pionire nogometnog izvješćivanja, te ga povijesna športska literatura spominje uz imena kao što su npr. Hrvoje Macanović ("Novosti"), Pavao Kauders ("Jutarnji list"), David Weiss ("Novosti") i dr. Dugi niz godina surađivao je i u Sportskim novostima, a posebno valja istaknuti njegovu stalnu suradnju u nizu domaćih i svjetskih novina, revija i sl., od kojih nabrajam samo najvažnije, kao što su Frankfurter Allgemeine Zeitung, Kurier (Beč), Sport (Zürich), Kicker (Nürnberg) i dr.

III.

Sve što sam do sada spomenu o aktivnostima Milana Grafa u te dvije njegove životne preokupacije, glazbi i sportu, samo su naoko suhoparna i faktografska nabranja najvažnijih činjenica iz njegovog života, iz kojih se svakako može uočiti nevjerojatna životna energija i upornost, znanje i sposobnost, ali ne i mnogo više od ostalih karakternih crta toga čovjeka. Takav portret, tim više što sam mu na početku dodao i epitet "obiteljski" ostao bi nepotpun i ne bi pružio pravu i puniju sliku o Milanu Grafu. M. Krleža je jednom napisao: "Ako je muzika neka vrsta poezije, a ona to jeste, jer ni poezija nije drugo nego neka vrsta muzike..." (Panorama pogleda, pojava i pojmova, sv. 3, str. 863) tada bih parafrazirajući ga, mogao zaključiti da je i Milan Graf bio neka vrsta pjesnika. Iako nikad nije napisao ni stih, bio je "pjesnik" po mentalitetu, "pjesnik" koji je volio život i životne radosti, "pjesnik" koji je volio obitelj i svijet koji ga okružuje. Ta ljubav prema životu i životnim radostima, ta vedrina duha i optimizam, bili su njegova životna konstanta. Uvijek vedar, raspoložen, nasmijan, spreman za šalu, a obzirom na inteligenciju i erudiciju duhovit do maksimuma, bio je uvijek okružen nizom prijatelja kako iz glazbenih, tako i iz športskih krugova, uvijek rado viđen, rado primljen.

Rêverie.

Milan Graf.

The image displays a musical score for the piece 'Rêverie' by Milan Graf. It is written for Violino (Violin) and Piano. The score is in 3/4 time and the key signature has three sharps (F#, C#, G#). The tempo is marked 'Andantino'. The score is divided into four systems. The first system shows the beginning of the piece with a 'mf' dynamic. The second system includes markings for 'espress.' and 'poco rit.'. The third system has 'sul D.' and 'poco rit.' markings. The fourth system concludes with a 'rit.' marking. The score uses various musical notations including slurs, accents, and dynamic markings.

R. R. 2.

Primjer jedne od brojnih skladbi Milana Grafa

Jedna od značajnih osobina bila je i ta da je i u vrlo ozbiljne i odgovorne poslove kojima se bavio - nije li npr. organizacija Zagrebačkog kvarteta ili filharmonije bio i te kako ozbiljan posao? - unosio vedrinu i optimizam, i upravo je zbog toga i bio toliko omljubljen, tražen i cijenjen. Takav je bio i u obiteljskom životu, koji i nije uvijek bio i najsretniji, u prva dva braka postao je udovcem!

Govoreći o njegovoj obiteljskom životu moram se zadržati na prvom braku sa Zorom r. Kaiser, također Židovkom, u kojem braku im se u travnju 1921. rodio sin Zdenko. Njegov je kasniji životni

Posjetnica Milana Grafa (koncem 30-tih godina)

put toliko nesvakidašnji da ga se ne može zaobići u "slikanju" obiteljskog portreta Milana Grafa.

Zdenko je maturirao 1939. g. i započeo studij elektrotehnike u Zagrebu. Još od srednjoškolskih dana pokazivao je, međutim, poseban interes za crkvu i crkvenu misao, no ono što je kod toga posebno zanimljivo, ne za židovstvo i židovsku vjeru u kojoj je do tada bio odgajan, već za kršćanstvo, odnosno katoličanstvo. Počeo je postepeno zazirati od svjetovnog života, zabava i razonode i težiti duhovnom životu, sve do želje da se u potpunosti posveti vjeri i čak samostanskom životu.

Suočeni sa tom sve intenzivnijom željom, roditelji su konačno shvatili dubinu tog opredjeljenja i dali svoj pristanak da se Zdenko ljeta 1940. pokrsti i pređe na rimokatoličanstvo. Iste godine pristupa Trećem redu Sv. Franje na Kaptolu, vrlo predano vršeci sve trećoredske dužnosti, vrlo odlučan u odluci da će čim to bude moguće stupiti u franjevački red. Tome su se uskoro suprotstavile "zle prilike" kako ih je on sam nazvao u kasnijim autobiografskim zapisima - *"nastala je NDH, a s njom i teške prilike za sve koji su u sebi imali makar i nešto krvi nekoć Izabranog naroda... počeli su progoni Židova, bez obzira na njihovu vjeru... Najprije sam morao nositi dvije žute krpe na prsima i leđima sa šestokrakom zvijezdom i velikim slovom "Ž". S tim sam krpama išao i nadalje dnevno u crkvu na svetu pričest. Kolika li se tu tražila odvažnost za svladavanje stida!"* - napisao je u svojoj autobiografiji Zdenko Graf, kasniji Petar Pavao Graf (izdanje Franjevačkog samostana u Čakovcu, 1982.)

Nije ga mimoišlo ni veliko uhićenje 1.500 židovskih omladinaca, u svibnju 1941., kasnije odvedenih u logor "Danica" kod Koprivnice, a potom na Velebit gdje su bili ubijeni. Gvardijan Trećeg reda Sv. Franje na Kaptolu, na molbu majke Zore, uspio je intervenirati i izmoliti upravitelja redarstva da Zdenka, kao budućeg franjevca pusti i tako ga spasi sigurne smrti. Na isti način i iz istih pobuda spasio je kasnije i Zdenkovu majku i oca.

Već u kolovozu 1941. počinje se ostvarivati Zdenkova životna želja. Odlazi u samostan, dobiva ime Pavao, završava novicijat, no ne uspije se upisati na zagrebački Teološki fakultet, jer nije bio "arijevac"(!), ali uspije to u Sarajevu, gdje su ga kako sam kaže *"širokogrudno primila bosanska braća"*. Nakon nepunih pet godina u lipnju 1946. postaje svećenikom, a kasnije jednim od vrlo uglednih i obljubljenih franjevaca u Čakovcu, nadaleko poznat po erudiciji i vrlo nadahnutim propovjedima. Posvetivši se vjeri i ispunivši tako u potpunosti svoje životno opredjeljenje, umro je nakon teške bolesti 1981. g. Kao kuriozum spominjem da je na sprovodu pročitan njegov vlastiti pogrebni govor, kojim se oprostio od brojnih štovatelja, prijatelja i vjernika. U obiteljskom portretu Milana Grafa činilo mi se nezaobilaznim ne iznijeti taj čudesni detalj oko sina jedinca, njegovog preobraćenja i daljnega

životnog puta. Posebno mjesto u obiteljskom portretu Milana Grafa, dakle i u njegovom životu, pripada bez sumnje i Maji Graf, trećoj supruzi Milana Grafa sa kojom je sklopio brak nakon što je i u drugom braku ostao udovac.

Maja Graf, rođena Stancić (15. VIII. 1926.) završila je u rodnom gradu Zagrebu preparandiju i gimnaziju, te nakon mature pjevanje na Muzičkoj akademiji. Tu se prvi puta susrela kao studentica sa svojim profesorom Milanom Grafom. Kao izuzetno talentirana pjevačica dobiva stipendiju austrijske vlade za nastavak studija pjevanja i usavršavanje na poznatom Mozarttheumu u Salzburgu, poslije čega počinje bogata karijera dramskog soprana po brojnim europskim opernim kućama.

U vrijeme ponovnog susreta sa svojim bivšim profesorom Milanom Grafom živjela je u Švicarskoj, gdje je imala vrlo značajan angažman dramskog soprana na ciriškoj operi. Ne obazirući se na popriličnu razliku u godinama, poznavajući vrlo dobro svog bivšeg profesora i sve njegove karakterne osobine i kvalitete, pristala je prekinuti briljantnu karijeru operne primadone i stupiti u brak s Milanom Grafom, čime je bio suglasan i njezin sin iz njenog prvog braka, koji je već bio u izuzetno dobrom, prijateljskom odnosu sa Milanom Grafom. Vjenčali su se 1962. g., poslije čega slijedi zajednički život, za koji Maja Graf sama tvrdi da joj je bio najljepši dio u njenom životu. Ne samo da mu je bila dobra supruga, posvetivši mu se u cijelosti, već je kao vrsna operna umjetnica, odličan poznavatelj glazbe i glazbenog života, odigrala vrlo značajnu ulogu kao svestrana suradnica i savjetnica, naročito u publicističkoj aktivnosti Milana Grafa, a obavljala mu je i niz praktičkih poslova u smislu "tajnice" sređujući mu brojnu literaturu, sortirajući mu novinske izreske iz gotovo čitavog svijeta i sl., te mu tako zapravo i omogućavala njegov obilan rad na pisanoj riječi.

Pratila ga je na brojnim putovanjima, gostovanjima i turnejama. Prema njezinim vlastitim riječima, njihov zajednički dom bio je uz radne obaveze, uvijek ispunjen vedrinom, optimizmom, radošću življenja, pa je tako bio i u vrijeme pojave srčane bolesti Milana Grafa, koja je tokom vremena iziskivala sve više truda, skrbi i njege, čemu se Maja Graf gotovo posve posvetila, omogućivši na taj način da posljednje godine Milana Grafa proteknu, unatoč teškoj i neizlječivoj bolesti, relativno podnošljivo, pa tako sve do konačnog svršetka.

Milan Graf umro je u Zagrebu 2. listopada 1975. g, a 6. listopada je sahranjen na groblju Mirogoj. Tako je završen životni put tog izuzetnog čovjeka, našega sugrađanina, na kojeg bi se s ponosom trebali prisjećati današnji stanovnici našega grada.

Ako ovaj prikaz barem djelomice pripomogne tome, ispunio sam svoj zadatak.

Izbor važnije literature:

1. *Milan Graf: Tomo Šestak, zaboravljeni hrv. skladatelj, Jug. muz. revija ZVUK, br. 117-118, Sarajevo, 1971.*
2. *Milan Graf: Sjećanja na T. Šestaka, Glas Podravine, prosinac 1971 - siječanj 1973.*
3. *Dragutin Feletar: Glazbeni život Koprivnice, Koprivnica 1977.*
4. *Dragutin Feletar: Podravina, knjiga I, Koprivnica, 1989.*
5. *Muzička enciklopedija JLZ, sv. 1, 2 i 3, Zagreb, 1974.*
6. *F. Fmtić, D. Hripko: Sto godina nogometa u Hrvatskoj, Zagreb, 1981.*
7. *Hrvatski nogometni savez, 80. obljetnica, Zagreb, 1992.*
8. *Enciklopedija fizičke kulture, sv. 1 i 2, Zagreb, 1975.*
9. *Pater Pavao Graf, Izd. Franjevačkog samostana, Čakovec, 1982.*